

літературну традицію репрезентації проблеми утраченого дитинства, зображення ребенка і його соціалізації в умовах війни. Писателі другої половини ХХ століття звернули більше уваги на психологію і характер юних героїв, а війну розкривали як велику трагедію, яка ворвалася в дитинство цілого покоління і назавжди залишила слід в долях людей. Сучасна література для дітей - новий етап осмислення теми «діти і війна», який розворається вже на прикладах української дійсності і є спробою авторів доступною мовою розповісти юним читачам про події на Сході, сформувати правильну національну і громадянську позицію, дати відповіді на питання, які їх турбують.

Ключові слова: діти, дитинство, воєнна тема, література для дітей і юнацтва.

In the article the art features and unique perspective of interpretation of the theme "Children and War" in Ukrainian literature addressed to young readers. It traces the literary tradition of representation problem of lost childhood picture of the child and of socialization in war. The writers of the second half of the twentieth century have paid more attention to the psychology and character of the young heroes and war revealed as a great tragedy that broke the childhood of a generation and forever left a mark in human destinies. Modern literature for children - a new stage interpretation of the theme "Children and War", which takes place already on examples Ukrainian present and is an attempt to authors accessible language to tell young readers about events in the East form the correct national and citizenship, to answer questions that they concerned.

Key words: children, childhood, military topic, literature for children and youth.

УДК 821.161.2 – 93.09

Кизилова В. В.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті аналізується місце літератури для дітей та юнацтва в навчально-виховному процесі освітніх закладів України, окреслюються зміни у програмі з предмету «Літературне читання» в початковій ланці освіти, що насамперед стосуються кола читання. Робиться акцент на критеріях відбору авторів і художніх творів для вивчення в 1-4 класах.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва, коло читання, літературне читання, програма початкової школи.

Література для дітей та юнацтва – сегмент художньої творчості з виразною адресністю, вона найбільш пріоритетна в колі дитячого читання, тому не випадково посідає важливе місце в навчально-виховному процесі освітніх закладів України. Відповідно до програм початкової школи на уроках літературного читання діти знайомляться з героями дивовижних творів українських (Всеволода Нестайка, Ігоря Січовика, Анатолія Костецького, Григора Тютюнника та ін.), зарубіжних (Г.-К. Андерсена, М. Носова, брати Грімм, Астрід Ліндгрен тощо) майстрів слова, що мають потужний пізнавальний, розвивальний, інформативний заряд, збагачують дитину духовно й естетично, сприяють її соціалізації.

Як відомо, нині в Україні відбувається процес реформування освітньої системи. Міністр освіти й науки України Лілія Гриневич наголошує на

накопиченні в освітній системі купи проблем, що насамперед стосуються початкової школи. «Ми маємо ситуацію, коли дитина у третьому класі не хоче йти до школи. Вона випадає з процесу, їй важко, вона не розуміє, тому ми оголосили про інтерактивне розвантаження програм». Цього літа на платформі ed-era.com було викладено програми початкової школи, у відкритому доступі всі мали змогу їх бачити, інтерактивно дописувати на сторінках кожної програми зауваження й рекомендації [1].

Оновлені програми для початкової школи набрали чинності з 1 вересня 2016 року, з середини серпня вони викладені на сайті МОН.

У програмі з літературного читання (2016) конкретизовано позиції, що спрямовують учителя на реалізацію компетентнісного підходу й формування ціннісного ставлення до читання як джерела знань і як засобу естетичного задоволення. Спрощено вимоги до навчальних досягнень учнів щодо власних висловлювань; обов'язкової кількості творів, що учні мають читати напам'ять. Проаналізовано та оновлено коло читання в кожному класі з використанням рекомендаційних списків дитячої літератури. Для виконання програми планується видання навчальної книги серії «Шкільна бібліотека» для учнів 1–2 та 3–4 класів, до якої увійдуть твори авторів, прізвища яких уведено в програму. У програмових вимогах вилучено кількісні показники темпу читання, натомість прописано якісні характеристики навички читання (наприклад, читає свідомо, правильно, виразно із дотриманням основних норм літературної вимови і мовчки (усвідомлено) в оптимальному для розуміння темпі) [2].

Хотілося б детальніше зупинитися на колі дитячого читання. Кого і що згідно із новітніми оновленими програмами для початкової школи вивчатимуть наші діти? (Прізвища нововведених авторів далі в тексті виділено курсивом).

2 клас:

Скоромовки: Олена Пчілка, Грицько Бойко, *Оксана Кротюк*, Любов Відута.

Загадки: Леонід Глібов, Тамара Коломієць, Ігор Січовик, *Дмитро Кузьменко*.

Поезія (сюжетний вірш, пейзажна лірика). Тарас Шевченко, Леся Українка, Олена Пчілка, Олександр Олесь, Марійка Підгірянка, Платон Воронько, Наталя Забіла, Любов Забашта, Анатолій Камінчук, Тамара Коломієць, Ліна Костенко, Анатолій Костецький, Володимир Лучук, *Сергій Пантюк*, *Оксана Сенатович*, Вадим Скомаровський, Віктор Терен, Ганна Чубач, Ігор Січовик, *Мар'яна Савка*, *Наталка Поклад*, *Григорій Фалькович*.

Літературні казки, оповідання, уривки з повістей. Іван Франко, *Наталя Забіла*, *Ніна Найдич*, Василь Сухомлинський, *Галина Малик*, *Сашко Дерманський*, *Марина Павленко*.

Віра Артамонова, *Марина та Сергій Дяченки*, Андрій М'ястківський, Володимир Сенцовський, *Лариса Ніцой*, Микола Трублаїні, Василь Чухліб, *Леся Воронина*, *Оксана Луцєвська*.

Гумористичні твори: *Тетяна Стус*, Грицько Бойко, Анатолій Григорук, Всеволод Нестайко, Ігор Січовик, Іван Світличний.

Науково-художня література: Олександр Копиленко, *Юрій Старостенко*, *Катерина Міхаліцина*.

3 клас:

Поезія (вірші сюжетні, пейзажні, гумористичні, фантастичні; акровірші, вірші-загадки, вірші-скоромовки). Тарас Шевченко, Леся Українка, Грицько Бойко, Дмитро Білоус, Микола Вінграновський, Платон Воронько, *Василь Голобородько*, Наталя Забіла, *Іван Андрусяк*, Ігор Калинець, Анатолій Качан, Ліна Костенко, Володимир Коломієць, Тамара Коломієць, Анатолій Костецький, Андрій Малишко, Андрій М'ястківський, Олександр Олесь, Петро Осадчук, Дмитро Павличко, Марійка Підгірянка, Олена Пчілка, *Оксана Луцєвська*, *Михайло Григорів*, Вадим Скомаровський, Ігор Січовик, Іван Світличний, Микола Сингаївський, Володимир Сосюра, Павло Тичина, Ганна Чубач.

Байки. Леонід Глібов, *Павло Глазовий*.

Літературні казки, оповідання, уривки з повістей: Іван Франко, Леся Українка, *Валентина Вздольська*, Оксана Іваненко, Василь Симоненко, Вадим Скомаровський, Василь Сухомлинський, Олег Буцень, *Леся Воронина*, *Дмитро Кузьменко*, Євген Гуцало, *Сашко Дерманський*, Юрій Збанацький, Галина Вдовиченко, Всеволод Нестайко, *Зірка Мензатюк*, Василь Скуратівський, *Катерина Бабкіна*, Михайло Стельмах, *Лариса Денисенко*, Григійр Тютюнник, Микола Трублаїні, Дмитро Чередниченко, Василь Чухліб, Леонід Шиян.

П'єси. Олександр Олесь, Леся Мовчун.

Науково-художні твори. Оксана Іваненко, Олександр Копиленко, Юрій Старостенко, Алла Коваль, *Оксана Караванська*.

4 клас:

Поезія. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Дмитро Білоус, Іван Драч, Ірина Жиленко, Любов Забашта, Ліна Костенко, Анатолій Костецький, *Олеся Мамчич*, Володимир Лучук, *Іван Малкович*, Дмитро Павличко, *Оксана Сенатович*, Василь Симоненко, *Ганна Черінь*.

Байки. Леонід Глібов, *Євген Гребінка*, *Павло Глазовий*.

Літературні казки, оповідання, легенди, уривки з повістей, повістей-казок. Михайло Коцюбинський, Марко Вовчок, Борис Грінченко, Остап Вишня, Олександр Довженко, Олесь Гончар, Олесь Донченко, *Анатолій Григорук*, Всеволод Нестайко, Іван Сенченко, Михайло Слабошпицький, Василь Сухомлинський, Григійр Тютюнник, *Марія Чумарна*, Василь Чухліб, Сашко Дерманський, *Леся Воронина*, *Михайло Чабанівський*, *Оксана Іваненко*, *Саша Кочубей*, *Галина Ткачук*, *Мар'яна Прохасько*, *Тарас Прохасько*, *Ірен Роздобудько*.

П'єси. *Іван Андрусяк*, Неля Шейко-Медведева.

Науково-художні. Антін Лотоцький, Василь Скуратівський, Алла Коваль, Паола Утевська, Анатолій Давидов, *Юлія Смаль*.

Таким чином, ми бачимо, що до програми з літературного читання введено близько 40 нових авторів (це 35 %), які відбиралися ініціативною групою за принципом подолання надмірної архаїзації програми, вилучення застарілих за змістом та художньою мовою текстів. З-поміж нововведених – українські письменники, які активно пишуть і публікуються сьогодні: Галина Ткачук, Григорій Фалькович, Оксана Луцєвська, Василь Голобородько, Тетяна Стус, Іван Андрусяк, Галина Малик, Тарас та Мар'яна Прохаськи, Катерина Бабкіна та інші.

Вилучено з програми початкової школи твори Степана Жупанина, Миколи Вінграновського (2 клас), Івана Сенченка, Катерини Перелісної, Миколи Вороного, Олександра Копиленка, Панаса Мирного, Юрія Ярмиша, Валентина Бичка, Анатолія Дімарова, Богдана Чалого, Миколи Гоголя, Віктора Близнеця, Марії Пригари, Максима Рильського, Володимира Рутківського та ін. Необхідно

наголосити на основному критерії відбору персоналій – народжений *до* чи *після* Другої світової війни. Ініціативна група укладачів програми вважає перших представниками радянського «мейнстріму», й апелює до часової віддаленості їхніх текстів від сучасних дітей, що ускладнює рецепцію твору.

Іванна Коберник, радник міністра освіти і науки України, керівник спільного проекту МОН і соціальної платформи EdEra з оновлення навчальних програм зазначає: «Якщо ви візьмете канонічні підручники чи збірники для позакласного читання, то вони на сімдесят-вісімдесят, а інколи й дев'яносто відсотків складаються з пейзажно-сільських творів: стежка, ліс, степ, поле, річка... Вони переповнені незрозумілою дітям лексикою, яка, у принципі, і не знадобиться їм у подальшому житті. Різноманітними кептариками, валянками, мірами довжини, особливостями сільського побуту ХІХ століття. Звичайно, ця українознавча складова повинна бути в літературі, але вона в жодному разі не повинна бути домінантною. Деякі академіки вважають, що діти мають читати виключно таку стерильну, правильну мову в дусі Нечуя-Левицького. Ми високо цінуємо цього класика, але нею вже не розмовляють. Важливо навчити дітей розмовляти сучасною мовою, спілкуватися нею. Щоб українська мова не асоціювалася лише з давно померлими людьми» [3].

Дискусійним наразі постає факт наявності в читанках для початкової школи «незрозумілої дітям лексики», як і закиди чиновниці щодо навчання дітей «стерильної, правильної мови», що суперечать новозатвердженій програмі з української мови, в якій наголошується на необхідності нарощування словникового запасу учнів, збагачення їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних) [4, с. 7]. Хто як не письменник має бути носієм високоорганізованої літературної мови, до вільного володіння якою прагне кожна освічена людина?!

Такі «революційні» зміни викликали широку дискусію в суспільстві, що нині активно точиться на газетних шпальтах, в соцмережах, у вишах і середніх навчальних закладах. Ось лише кілька міркувань на підтвердження цього:

Олена Лук'янчук: Дякую всім небайдужим за титанічну працю! Дякую не тільки як мама школярика (бо з більшістю творів сучасних авторів він вже знайомий), дякую за тих дітей, для яких можливість знайомитись з сучасними авторами і читати їх випадає тільки на уроках літературного читання. Це чудовий шанс заохотити їх, запалити вогник.

Ігор Січовик: На жаль, дехто сприймає реформи приблизно так. Підмели в кімнаті. Стало чисто. Але нічого не змінилося. Реформи готуються роками, а не з приходом нового міністра. Все це самодіяльність. Шкільною наукою мають займатися висококласні фахівці. Не знаю, чи є такі. А упорядкувати збірник – це не реформа. Я їх десятки упорядкував. Реформи – це велика робота. Хто нею займається? Волонтери? Це смішно.

Roksolana Zharkova: Прекрасно! Ура! Нарешті наше МОН реформує літературну освіту! Маємо стільки класних сучасних авторів, що творять у руслі традицій укрдитліт, що «стрибають» над цією традицією, європейзують і модернізують її, новаторськи шукають яскраві образи і сюжети!

Михайло Наєнко: У Франції протягом тривалого часу в ХХ столітті не пускали в освіту нікого з письменників ХХ-го; логіка була така: треба вивчати

класику, яка закінчилася в ХІХ-му, а ці (з ХХ-го) нехай ще підростуть і стануть колись класиками...

Подібна ситуація (щодо введення сучасних авторів у школу) вже була: у 20-30-х роках вилучали з «Кобзаря» «Нічого кращого немає, Як тая мати молодая» (мовляв, треба привчати дітей до життя в комуністичних притулках, а не пропагувати якусь там домашню матір і т. д), зате в хрестоматіях вільно почувалися «Барабани б'ють, б'ють...», саморобні тексти про «колективне навчання» і т. д. Петро Панч писав тоді: «В літературу (а відповідно й в освіту) рушив малописьменний письменник»... Не передати б тут куті меду... Коли, наприклад, «Ой, не крийся, природо...» Тичини (він же радянський!) замінять публіцистичними (замість художніх) переказами про шкільного бешкетника і т. д. [5].

Факт необхідності реформування освітньої системи в Україні не викликає заперечень. Оновлення змісту навчальних програм для початкової школи, зокрема кола читання, – один із перших і необхідних кроків, зроблений сьогодні, і зроблений він назустріч сучасному школяру з його відмінним від дітей попередніх десятиліть розумінням і сприйманням світу.

Утім, хотілося б поділитися деякими своїми міркуваннями щодо процесу роботи й застосованих методів, аби надалі unikнути прикрих недоліків і непорозумінь, що викликають сьогодні купу претензій з боку фахівців.

Викликає занепокоєння той факт, що для такої важливої справи було обрано літній час і шалені темпи (один місяць). Як відомо, в освітян це час відпусток, і цілком логічно, що переважна більшість фахівців могла не знати про це громадське обговорення. Хто увійшов до складу комісії і наскільки компетентними виявилися ті люди в галузі початкової школи, зокрема літературного читання й дитячої літератури як навчальної дисципліни, що викладається у вишах? Жоден фахівець із Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва (найавторитетніша на сьогодні громадська організація в Україні, до складу якої входять провідні дослідники літератури для дітей, методисти, викладачі вищих навчальних закладів, учителі, письменники) не брав участі в укладанні програми й оновленні кола читання. Наскільки фаховими були рекомендації й побажання дописувачів, які брали участь в обговоренні (рекомендації й побажання могли залишати всі – вчителі, батьки і т.д.)?

На пропозиції учасників дискусії відповіді модератора на платформі ed-era.com були приблизно однакові: *дякуємо, Ваші пропозиції будуть взяті до уваги, надішліть, будь ласка рекомендаційний список творів і т.д.* Зауваження здебільшого стосувалися змісту читанок, в яких, на думку багатьох учасників обговорення, багато архаїчного матеріалу... Звісно, зміст чинних підручників з літературного читання потребував ревізії. Утім, чи варто нехтувати творами Миколи Вінграновського, Віктора Близнеця, Володимира Рутківського, що сьогодні вилучено з програми, та багатьох інших майстрів слова (не увійшли до програми Олесь Бердник, Валерій Шевчук, Ігор Калинець, Олександр Зима, Дмитро Чередниченко, Ярема Гоян, Ганна Чубач й ін.), чий художній рівень належно оцінений не лише пересічними читачами, а й літературознавцями та критиками (численні наукові розвідки, докторські й кандидатські дисертації, літературні премії), на користь «широко відомих у вузькому колі» сучасних авторів **АЖ** у такій кількості?!

У цьому випадку варто вести мову не про **активність** письменників (адже нині ринок художньої літератури часто нагадує світ шоу-бізнесу, де долю автора і його твору вирішує піар-менеджер, спонсор, який вкладає в той чи той проект власні кошти і відповідно прагне на цьому заробити). Ідеться про інше: твір для дитини має не лише бути сучасним (написаний на актуальну сьогодні тему живою «сучасною» мовою), сприяти її соціалізації, нести пізнавальний, розвивальний, інформативний заряд. Найголовніший критерій характеристики творів для дітей, як і літературних творів загалом, – *художність*. Як вища якість літературного твору вона передбачає актуалізацію емоційної сфери читача; дає можливість подивитись на твір для дітей та юнацтва насамперед як на явище *мистецтва*, досягнути його естетичну, духовну цінність, що проявляється в певній текстовій структурі, зовнішній формі твору, його образотворчій і художньо-мовленнєвій майстерності, образності, змістовій сутності твору.

Поза сумнівом, твори Зірки Мензатюк, Галини Малик, Лесі Ворониної, Василя Голобородька, Сашка Дерманського мають гідний художній рівень, відповідають віковим особливостям читача, і їх з'ява в читанках стане приємною очікуваною подією і для дитини, і для вчителя. Утім, до рекомендованого списку потрапили автори творів, художній рівень яких є доволі дискусійним, їхні тексти видавалися маленькими тиражами й невідомі широкій читацькій аудиторії, в Інтернеті інформація про них відсутня (Саша Кочубей, Юлія Смаль, Дмитро Кузьменко, Катерина Бабкіна, Галина Вдовиченко й ін.). Частина рекомендованих авторів пишуть для підлітково-юнацької аудиторії, й незрозумілі мотиви введення їхніх текстів до програми початкової школи. Хотілося б застерегти й від ризику уведення до програм «свіжих» текстів, що побачили світ у 2015, 2016 роках. Кожен твір має пройти перевірку часом: він має бути апробований на певній читацькій аудиторії, мають бути рецензії, відгуки тощо.

На останок хочу навести слова сучасного письменника Івана Андрусика: «В останні роки бачу тенденцію до зменшення питомої ваги літературного в дитячій книжці. <...> Де межа між твором і проектом? Між «живим» і «фаховим»? Як за «добрими намірами» не втратити в дитині здатність сприймати естетичне й відгукуватися на естетичне так, як і слід відгукуватися – душею? <...> Все це конче потребує продумування, проговорювання, аналізу принаймні в професійному середовищі – інакше за гарними, ефектними, ба навіть іноді справді важливими проектами ми загубимо саму літературу, яку дитині жоден проект насправді не замінить» [6]. Сподіваймося, що при відборі конкретних творів (а не прізвищ письменників) для читанок початкової школи, а також оновленні програми з української літератури для середньої школи на нас чекатиме фаховий аналіз і діалог професіоналів.

Література

1. Як зміниться навчання у початковій школі. Головні ідеї міністра Лілії Гриневич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/yak-zminitsya-navchannya-u-pochatkoviy-shkoli-golovni-ideyi-ministra-grinevich-666342.html>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 18.08.16.
2. Опис ключових змін в оновлених програмах початкової школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/1-09-6pdf.pdf>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 28.08.16.

3. Оновлена програма: як і що читатимуть діти в молодших класах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/onovlena-programa-shho-i-yak-chitatimut-diti-v-molodshix-klasax>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 05.09.16.
4. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 03.09.16.
5. <https://www.facebook.com/t.shcherbachenko?pnref=lhc.friends> Tania Stus c Ivanna Kobernik . – Дата звернення: 04.08.16.
6. 7 запитань письменнику: Іван Андрусяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/interview/7-zapitan-pismenniku-ivan-andrusyak>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 08.09.16.

В статье анализируется место литературы для детей и юношества в учебно-воспитательном процессе образовательных учреждений Украины, описываются основные изменения в программе по предмету «Литературное чтение» в начальной школе, которые касаются прежде всего круга детского чтения. Делается акцент на критериях отбора авторов и художественных произведений для изучения в 1 – 4 классах.

Ключевые слова: литература для детей и юношества, круг чтения, литературное чтение, программа начальной школы.

The place of the literature for children and youth in the educational process of educational institutions of Ukraine is analyzed in the article, the main changes in the syllabus on subject “Literary reading” at primary school are described, which concern, first of all, the sphere of children’s reading. The stress is set on selection criteria of authors and artworks for study in 1 – 4 forms.

Key words: literature for children and youth, sphere of reading, literary reading, syllabus of primary school.

УДК: 821.113.5-31.09:115

Кохан Р. А.

КОЛИ «РОЗІРВЕТЬСЯ СРІБНА ВЕРВЕЧКА З ГЛАДЕНЬКИМИ ПЕРЛАМИ...»: СИМВОЛ ВІЧНОСТІ У ПОВІСТІ ЮСТЕЙНА ҐОРДЕРА «У ДЗЕРКАЛІ, У ЗАГАДЦІ»

Новітній літературознавчий дискурс пропонує широку перспективу наукового дослідження. Зокрема, вдячним для аналізу матеріалом видаються твори сучасних зарубіжних письменників. Ця розвідка присвячена проблемно-критичному аналізу повісті норвезького письменника Юстейна Ґордера. Твір, написаний для дорослої читацької аудиторії, головним героєм якого постає важкохвора дитина, трагічно актуалізує життєво значимі категорії, ключовою з яких є категорія вічності. Символіка поза / понадземного існування насичує літературний твір емоційними максимами, котрі започатковують інтенційно зумовлене / передбачене автором читацьке сприймання. Моделювання автором художнього світу, що знаменує суміжність земного та небесного життя, а також рецептивна модель прочитання твору становлять основу представленого у цій статті аналізу.

Ключові слова: дитина, дитинство, вічність, екзистенція, інтенція, літературне комунікування.